

“I aixequem un mur sobre l'aigua”. Les relacions entre Catalunya i l'Aragó a la Ribagorça (fi segle xx-segle XXI)

Al segle XXI, mirant i remirant la Ribagorça des d'un mapa podem tenir la sensació que aquest territori rural i muntanyenc és la perifèria de la perifèria pel que fa a les relacions món urbà-món rural o capital-territori. La Ribagorça, i molt especialment la vall de la Noguera Ribagorçana, ha esdevingut perifèrica i marginal a ulls de l'Aragó, però també de Catalunya (per exemple, la zona de la Terreta), i a ulls d'un regne d'Espanya autocomplent amb la dictadura franquista i amb la *modèlica* transició. Ara bé, aquest paper actual, hereu de l'evolució administrativa paral·lela, on també es diferencien Catalunya i Aragó, és un territori molt despoblat, amb mitjanes demogràfiques de menys de 5 hab/km² i que en les darreres dècades ha encarat la seva economia cap al monocultiu del turisme, i amb una reescriptura turística de la memòria històrica que no ha estat sempre ideal: tradicionalment la seva posició central a la serralada pirinenca va afavorir tot un conglomerat d'institucions i tensions entre diferents territoris que

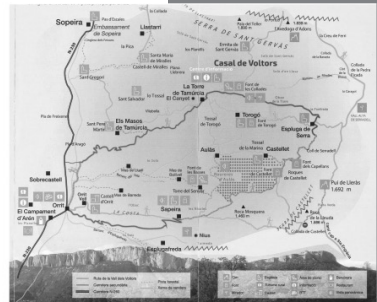
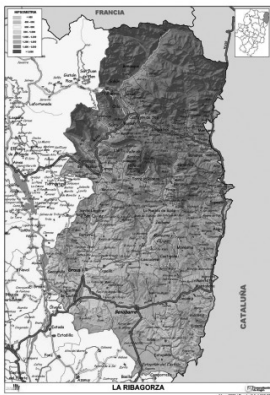

Carles Barrull i Perna,
historiador
(CERib, IRMU)

Òscar Jané i Checa,
historiador i professor
de la UAB
(CERib, UAB)

Les Ribagorces

van anar configurant i evolucionant; tot un conjunt de solidaritats i de relacions socials, econòmiques i familiars que es realitzaven per sobre dels camins, dels ponts i de la frontera estricta.

En aquest article volem analitzar les relacions històriques i les relacions entre els diferents nuclis i valls ribagorçanes, per tal d'entendre si hi ha hagut un trencament social, administratiu i d'altres caires en aquesta zona entre Catalunya i Aragó, i si aquest ha estat interioritzat o no.

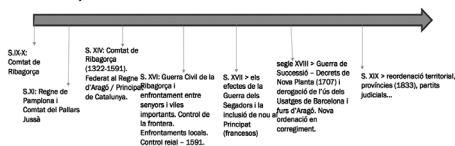
1. La situació geogràfica i geoestratègica de la Ribagorça

La seva posició estratègica va afavorir la creació del Comtat de Ribagorça, sorgit a principi del segle IX com a marca del Comtat de Tolosa, juntament amb el Pallars. Ambdós territoris es varen independitzar el 872 amb Ramon I, i a partir del 920 cogovernats per dos dels seus fills: a la Ribagorça i al Pallars. Des d'aquesta posició perifèrica, el Comtat de Ribagorça va aconseguir crear una nova seu episcopal a Roda d'Isàvena, independent de la Seu d'Urgell (956) i va ampliar els territoris fins a la Noguera Ribagorçana (975). La crisi de la família comtal va tenir lloc arran de la saifa d'Abd al-Malik el 1006 i va portar primer a l'ocupació palleseca de les dues riberes del riu i posteriorment el reclam del comtat de Ribagorça per un descendent castellà com era Guillem I i més tard pel rei Sanç III de Pamplona, que va fer entrar l'antic comtat dins l'òrbita pamplonesa i, mirant cap a Sobrarb, els varen elevar a la categoria de regne amb Gorba, fins que al 1045, al morir el rei assassinat, tot aquest territori fou annexat pel seu germanastre el rei Ramir I d'Aragó. Integrat dins del regne d'Aragó, el Comtat de Ribagorça va esdevenir un títol nobiliari dels futurs monarques aragonesos en un territori regit per un veguer o suprajunter que controlava les rendes reials des del Pallars fins al Sobrarb en un període on la frontera entre Catalunya i Aragó oscil·lava entre el Cinca i el Segre depenent de les pressions que els nobles catalans i aragonesos realitzaven al rei a les Corts: recordem que aquests canvis també es poden resseguir amb els diferents testaments del rei Jaume I. Fou Jaume II qui va crear de nou, el 1322, el Comtat de Ribagorça com un territori autònom dins del Regne d'Aragó amb institucions i una administració paral·lela a la del regne d'Aragó, i regit pels Usatges de Barcelona, amb capital a Benavarri.

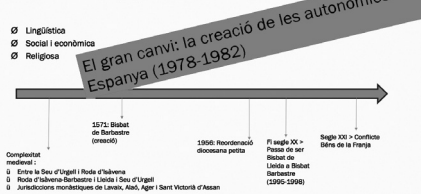
El Comtat de Ribagorça estava al bell mig d'un trencaclosques de jurisdiccions senyoriales com les baronies d'Erill, Espés, Entença, Castre, Bardaixí, entre d'altres, els monestirs

Introducció

- La situació geogràfica i geoestratègica de la Ribagorça
- Les diferents etapes de "partició" entre Catalunya i Aragó:
- ⊖ Política i jurídica

Introducció (2)

quasi-bisbes com Alaó, Lavaix o Sant Victorià d'Asan, que des de final del segle xi tenia com a priorats els antics monestirs d'Urmella, Sant Pere de Tabernes i Ovarra. El bisbat com el de Roda, que el 1100 es va estendre a Barbastre fins que les tropes del bisbe Esteve d'Osca la van ocupar al 1116. Aquest bisbat tenia reclamacions de dominis per part de Jaca-Osca, d'una banda, i per la Seu d'Urgell de l'altra; i amb aquest darrer bisbat van signar el 1140 el concordat amb què el Bisbat de la Seu d'Urgell creava tres enclavaments dins del de Roda a les zones de Castanesa, Areny i Peralta i, uns anys més tard, el 1151, es traslladava la seu de Roda a Lleida.

Tot aquest conglomerat es va començar a centralitzar primer al segle xvi amb la creació de nous bisbats com els de Jaca, Barbastre o Solsona i un nou entramat amb la guerra civil ribagorçana, en el marc de les alteracions de l'Aragó. Això va suposar una *centralització* ribagorçana, en comprar el rei Felip II el títol comtal ribagorçà i entrar la Ribagorça plenament a l'Aragó (1591). Més tard, amb la Guerra de Successió i els Decrets de Nova Planta a l'Aragó (1707) i a Catalunya (1716) es va castellanitzar l'administració i el territori, i la creació dels corregiments, amb el de Benavarri com un dels més castigats econòmicament per Felip V: es va demanar no tenir alcalde major per les càrregues econòmiques que tenien i aquesta reclamació va ser denegada pel monarca.

Tot i aquesta partició administrativa entre Catalunya i Aragó, les relacions socials persisteixen. Així, quan els francesos entren a Catalunya (i Aragó), al segle xvii durant la Guerra dels Segadors i al segle xix amb la Guerra del Francès, annexen tota la Ribagorça a Catalunya perquè entenen que era la fórmula administrativa històrica, sense separar relacions socials i econòmiques entre les diferents riberes.

També, tot i la creació del Bisbat de Barbastre el 1574, les relacions varen mantenir-se, i fins i tot en els primers canvis diocesans –ja en ple franquisme (1956)– els enclavaments urgellencs varen passar a Lleida. No és fins a la reordenació administrativa de 1995 que es crea el nou Bisbat de Barbastre-Montsó en què es transfereixen totes aquestes parròquies lleidatanes, i es quan comencen els diferents litigis per les obres d'art de Sixena i de la Franja, reclamades des del nou bisbat i el nou Museu diocesà de Barbastre.

Un altre fet que cohesiona bona part dels territoris ribagorçans i aquestes relacions nord-sud, i sobretot oest-est, és el de la llengua: les valls de la Noguera Ribagorçana i de l'Isàvena són catalanoparlants, amb parlars de transició vers l'aragonès de la vall de l'Èssera. El tracte i la utilització de la llengua pròpia enfront de la castellanització de la Ribagorça mostren una evolució molt diferent entre ambdós territoris.

De fet, tot i que la dictadura franquista desplega tot un seguit d'instruments encaminats a centralitzar la societat, a separar o despoblar tot aquest territori pirinenc i a crear una frontera similar a la del territori ocupat militarment els anys quaranta amb els salconduits que eren necessaris per desplaçar-se d'un poble a un altre, o la predisposició de les elits franquistes d'annexionar Lleida a l'Aragó i la depressió de l'Ebre, no se'n va sortir. Tanmateix, aquest trencament s'aguditza a la Noguera Ribagorçana durant l'estat de les autonomies i arriba fins als nostres dies, amb el procés d'independència de Catalunya. Com s'ha accelerat, doncs, aquest esquinçament de relacions seculares?

2. L'herència franquista

La dictadura franquista, que arran de la Guerra Civil Espanyola va ocupar el territori des del 1938, va mantenir aquesta separació. Aquest era un territori frontera en tots els sentits i ben aviat va portar contingents per fer obres públiques, primer amb presoners de guerra i després treballadors d'altres comunitats on mancava treball i sobrava mà d'obra. Es va començar a aplicar l'explotació integral del riu Noguera Ribagorçana amb la construcció de centrals hidroelèctriques: Senet 1951, Vilaller 1952, Bono i Llesp 1953, Escales i Pont de Suert 1955, Boí 1956, Caldes i Pont de Montanyana 1958, Canelles 1959, Santa Anna 1962, i Baserca 1983; també més al sud, Mequinensa 1965 i Riba-roja 1967.

És en aquest moment, als anys cinquanta, en què es comencen a construir nous campaments per als treballadors de l'empresa explotadora hidroelèctrica (Enher) a prop d'Aneto, Areny de Noguera, Pont de Montanyana o Camporrells, al mateix temps que es construïa un nou barri al Pont de Suert que va convertir aquesta localitat en un nou centre comarcal, amb el barri de l'Enher i el barri de barraques de Nueva Baena, alhora que s'anegaven les terres, camins i ponts de les valls, especialment a l'embassament d'Escales amb Celles-Aulet-Castarné de les Olles; el de Canelles, amb Bellmunt, Finestres, Blancafort de manera directa i indirectament, a Casserres del Castell i Soriana i al de Santa Anna amb Tragó de Noguera, Blancafort, Boix i Canelles.

Les infraestructures varen trencar valls i camins i varen convertir els rius en amples embassaments per a la generació d'energia cap a l'àrea metropolitana. Paral·lelament, un altre institut com la Direcció General de Patrimoni Forestal, reconvertida més tard en l'Icna, va començar a portar jornalers i a expropiar terres amb vista a una repoblació forestal del territori, amb un pla integral a la capçalera del Noguera Ribagorçana que afectava des del túnel de Vielha fins al Pont de Suert i des de Castanesa fins a la vall de Boí (1955). Nuclis com Soliveta, Puigfel, Colls, Mongai, Montfalcó o l'Estall resultaren afectats amb aquesta nova política de replantació de boscos i de camps, en què es compraven o s'expropiaven propietats que impossibilitaven la feina a pagès.

Un altre fenomen que es va materialitzar a la dècada dels 60 és la recentralització administrativa dels ajuntaments creant macromunicipis: cert és que aquesta tendència ja venia del segle XIX, amb la creació per part de l'estat liberal dels ajuntaments. Procedia a reagrupaments d'ajuntaments que no eren viables econòmicament atenent criteris exclusivament demogràfics, cosa que va afavorir la centralització administrativa, amb diferents lleis especialment el 1857 i 1870. Els diferents ajuntaments varen seguir al llarg de la primera meitat del segle XX i el franquisme, amb la dura postguerra, va recentralitzar serveis o va començar a aplicar de nou aquesta legislació amb l'excusa de la viabilitat econòmica:

Montanui va abastar els antics termes de Bono i Castanesa; Areny els antics termes de Cornudella i Betesa; Sapeira el de Santorens; Viacamp els de Fet, Montfalcó i Finestres; Tolba el de Lluçars; Benavarri els de Purroi, Pilçà i Calladrons, i Estopanya el de Casserres del Castell; Vilaller a Senet: Barruera a Boi, Taüll, Durro i Cardet; el Pont de Suert a Llesp, Malpàs i Viu de Llevata. Esplugu de Serra, Sapeira i Castissent es van unir a la llista de pobles que van passar a Tremp i el van convertir en el municipi més extens de Catalunya;

Alçamora a Sant Esteve de la Sarga; Corçà a Àger i Tragó de Noguera a Os de Balaguer. Aquests fenòmens varen contribuir notablement al despoblament del territori, provocaren un important abandonament de nuclis i crearen de nou un mar de boscos, d'una part, i d'aigua de l'altra, que va desestructurar el territori, ja que va afavorir els serveis i les millores dels caps de municipi però s'abandonaren els serveis de les pedanies i es creà un profunda frontera a la vall de la Noguera Ribagorçana. I tot i això, les relacions històriques i socials entre els territoris es mantingueren, especialment perquè la carretera general N-230 va ser la que millor connectava aquests nuclis amb Lleida i amb França. Tanmateix, es van agreujar les diferències i l'empobriment juntament amb el despoblament del territori, fet que va deixar prou tocada la societat ribagorçana.

3. El trencament amb la Transició

L'arribada de la dita Transició va portar nous aires de llibertat que semblava que podrien canviar moltes coses: per exemple, en el tema de la llengua es va firmar la Declaració de Mequinensa (febrer de 1984), que tingué un precedent un mes abans a Montanui, en què els alcaldes ribagorçans reclamaren l'ensenyament de la llengua catalana a l'Aragó. A partir d'aquella declaració, el govern de l'Aragó va introduir l'ensenyament de la llengua catalana a diferents escoles de la Franja, i any rere any ha anat guanyant centres. Tot i això, els anys vuitanta, el compromís d'utilitzar la llengua catalana per part de l'administració local es va reduir a un cicle cultural, *Tardaó Cultural* i, a partir dels anys noranta, a no res. Sí que és cert, però, que alguns municipis han apostat per la retolació bilingüe. Però, en ple segle XXI, les activitats en llengua catalana s'han reduït a l'àmbit escolar i a la voluntat d'algunes associacions, com el Centre d'Estudis Ribagorçans (CERlb), alhora que diverses lleis de llengües aragoneses, com la del LAPAO, ha menyspreat les llengües pròpies i han afavorit la castellanització. A més, en algunes zones catalanoparlants previstes en les lleis de llengües, com ara la vall de l'Isàvena o les Paüls, tot i estar en zona catalanoparlant, des del 2004 o des del 2019 s'hi ensenya llengua aragonesa. Això ha fet que a les Paüls, des de 2010, diuen que parlen i escriuen en benasquè, tot i que en realitat ho fan més en castellà. I si tenim en compte que en aquest territori les diferents activitats infantils són en llengua castellana, fins i tot a l'escola i en municipis com Benavari, capital cultural, hi ha més actuacions en llengua aragonesa que en llengua catalana, cosa que mostra un futur ben negre a la pervivència de la llengua.

Declaració de Mequinensa

Reunits a Mequinensa, representants dels Ajuntaments aragonesos d'Ayerri, Benavari, Bonansa, Montanui, Port de Montanera, Tobs, Sadi, Fraga, Torralba de Cinca, Mequinensa, Fald, Noya, Fava, Cabaci, Valde-cours, La Codonyera i Valljuquera, amb la presència del Conseller de Cultura de la Diputació General d'Aragó, D. José Bada Pantoja:

SOM CONSCIENTS de la importància històrica que té aquesta primera trobada d'Alcaldes i Consellers de la zona castellanoparlant d'Aragó.

RECONÈIXEM que dins de la nostra Comunitat Aragonesa es parlen diferents llengües i que la llengua catalana que se parla a la Franja Oriental pertany al patrimoni cultural d'Aragó.

REBUTEM les denominacions despectives de "chapunreus" i d'altres paregudes que encara s'apliquen a la nostra llengua materna.

DECLAREM:

1.ª Que es urgent desenvolupar l'Estatut d'Autonomia d'Aragó pel que respecta a la conservació i estudi de les nostres modalitats lingüístiques.

2.ª Que es urgent desenvolupar mides concretes per a aconseguir la normalització lingüística d'Aragó, i que, en el cas de la llengua catalana, significa acceptar com a norma la gramàtica catalana, sense menysprear de les peculiaritats lingüístiques de cada poblé o comarca.

PROPOSEM:

1.ª Accelerar les gestions davant del Ministeri d'Educació i Ciència per a que el català pugui ser ensenyat com assignatura optativa, i per ara en fase experimental, a les escoles i centres d'ensenyament dels municipis de la Franja Oriental d'Aragó que ho demanin.

2.ª Que la Diputació General d'Aragó done suport i foment a la producció literària adoctrinal i a tots aquells estudis i tesis que tracten de la problemàtica sociolingüística de la Franja Oriental d'Aragó.

3.ª Que la Universitat de Saragossa, dins dels seus Plans d'Estudis i d'investigació es faci càrrec de les necessitats culturals i lingüístiques d'Aragó.

Per la nostra part, ENS COMPROMETEM a fomentar l'ús públic del català als nostres pobles, retolació bilingüe de carrers i places, edicions, mitjans de comunicació, etc...

SOM PLENAMENT CONSCIENTS de que l'integració cultural i política d'Aragó no es possible sense que tots els aragonesos reconeixem com a pròpia la riquesa cultural i lingüística de la Franja Oriental d'Aragó.

MEQUINENSA, 1 de febrer de 1984

És en el context de la Transició, de la Declaració de Mequinensa de 1984 i del II Congrés de Llengua Catalana de 1986 que es va voler fer fins i tot una mancomunitat de municipis a banda i banda de la Noguera Ribagorçana, entre Bonansa, Montanui, Sopeira, Areny de Noguera i el Pont de Montanyana juntament amb la zona del Pont de Suert, Vilaller i la Vall de Boí. Aquesta mancomunitat transfronterera es volia fer el 1985. Però a la zona més oriental aragonesa es va constituir la mancomunitat de la Ribagorça Oriental, amb seu a Benavarrí, mentre a Catalunya la nova comarcalització ressituaava encara la Ribagorça dins del Pallars Jussà tot i que a partir de 1987 es crea per fi la nova comarca de l'Alta Ribagorça juntament amb les de Pla d'Urgell i el Pla de l'Estany.

A partir d'aquest moment comencen a crear-se diferents mancomunitats a la zona ribagorçana: Baixa Ribagorça a Graus; Ribagorça Central a Campo, Alt Èssera, a Castilló de Sos; Isàvena Mitjà a la Pobla de Roda, i Vall d'Isàvena a la zona de Castigaleu, i queda al marge de la mancomunació de serveis la vila de Benasc. En la reordenació territorial aragonesa la Ribagorça Oriental va esdevenir mancomunitat d'interès comarcal el 1991 i els estudis posteriors reforçaren la idea de dues Ribagorces. Tanmateix, a partir de 1995 ja es comença a parlar d'una sola Ribagorça, amb seu a Graus, i el debat parlamentari de les Corts d'Aragó de 1997 acorda una Ribagorça, sense cap oposició política comarcal (en aquest sentit el Matarranya aconsegueix ser comarca sense passar per la mancomunitat); la llei de creació comarcal s'aprova finalment el 2002, cosa que fa reagrupar els 34 municipis de les diferents mancomunitats (Benasc inclòs) en una sola comarca amb seu a Graus i amb una capitalitat cultural a Benavarrí.

Amb la creació de les autonomies a Espanya (1978-1982), es podia pensar que la força d'aquestes permetria una òptima col·laboració entre comunitats. O en tot cas, aquesta és la interpretació optimista de la qüestió. Sí que sabem que la mateixa Constitució espanyola plantejà d'entrada entrebancs a certs acords autonòmics, especialment entre Catalunya i el País Valencià, per exemple, a escala econòmica o cultural, és a dir, política. I així doncs, l'observació de la realitat ens porta a veure i entendre que l'accés a més poder polític i econòmic d'alguns territoris ha engrandit les distàncies entre espais veïns i tradicionalment homogenis. Fins i tot més que les mateixes fronteres d'estat, que, contràriament, han hagut de rebaixar el seu pes i provocar col·laboracions en el si de la UE. Això ha estat provocat per l'enfortiment (desitjat) de les comunitats autònomes.

En el cas de la Ribagorça, Alta Ribagorça i Pallars Jussà, es pot veure que en l'aposta turística cada territori promociona el seu patrimoni i recursos tancat en si mateix i es fan ben pocs projectes transversals de territori, com ara el de la Ribagorça Romànica o més recentment el reconstruït camí de Sant Jaume per la Val d'Aran i la Ribagorça. Si en el projecte del sud, el riu és l'element en comú, en aquest espai pirinenc el romànic serveix de motor com a element simbòlic que banya pràcticament tots els pobles del territori. La idea era mirar de posar en marxa un projecte pilot per potenciar projectes en comú, per intentar frenar el procés de despoblació. Així, el projecte finançava estudis de mercat per a produccions locals, ajuts a la recerca, experimentació agroalimentària, millores relatives als serveis, recursos turístics o el patrimoni natural. Tot plegat va fer que alguns projectes finançats arribessin a bon port. Un va ser el de la poma de muntanya. Tanmateix, caldria

saber si aquests projectes van servir finalment per als seus propòsits: evitar el despoblament i incidir en la col·laboració d'una àrea amb interessos comuns però separada per dues realitats administratives, de les quals ambdues bandes són a l'extrema perifèria.

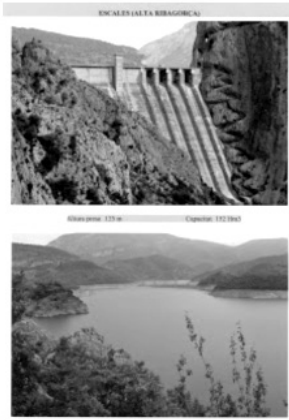
Ara bé, també en clau interna, i emmiranllant-se a banda i banda del Noguera Ribagorçana s'observen moltes problemàtiques o carències amb l'administració que persisteixen any rere any i que contribuirien a dinamitzar econòmicament la vall: bona prova d'això és la carència d'activitats, projectes i instruments culturals com un arxiu, un museu o una biblioteca que sigui comarcal a l'Alta Ribagorça, o de polítiques patrimonials més enllà de les turístiques i del romànic, o de polítiques culturals més enllà de les festes i de les conegudes i reclamades falles. Internament, a la zona de la Terreta, els antics ajuntaments d'Espluga de Serra i Sapeira, annexionats el 1970 a l'ajuntament de Tremp, també reclamaven, des del 2010, la segregació municipal al·legant que l'ajuntament els cobrava els mateixos impostos però no rebien els mateixos serveis que un ciutadà de Tremp; la llunyania del cap de municipi, situat a la Conca de Tremp, a més d'una hora de viatge d'anada i tornada, i el desconeixement tant per Tremp com pel Pallars Jussà de tot aquest territori que es troba en una altra vall afavoriren un referèndum, en el marc del referèndum per la independència, en què quasi per unanimitat apostaren per la segregació de Tremp. Després de les reunions amb Ajuntament i Generalitat es van buscar fórmules més properes a la ciutadania, com una EMD o millorar les pistes, i després de dilatar-ho molt i dels silencis tant de polítics com de tècnics, i de no portar-ho ni al Parlament ni a la Diputació, deu anys després encara tot segueix igual.

4. Altres elements de cohesió

Un dels temes principals que serveixen per marcar espais de poder i de control té a veure amb els serveis bàsics. A quina escola han d'anar els infants? A quin hospital s'han de traslladar els malalts? Com es fa la tria? Durant anys, hi ha hagut un ús obligat-interessat-necessari dels serveis per part dels habitants dels espais limítrofs de la Ribagorça, entre Catalunya i Aragó. Però allò que abans era un fet *normal* (anar a l'institut a Pont de Suert, tot i ser d'Areny de Noguera) o bé anar a l'hospital a Tremp, Vielha, i sobretot, a Lleida, tot i ser de l'altra banda de la *ratlla fronterera*, ha anat fent-se més complicat.

En un article publicat el 2011, ja vam explicar com el fet de dir que Catalunya expulsa els pacients de l'Aragó és molt demagògic, però que el que sí que passa és que Catalunya accepta els pacients a les urgències dels CAP i dels hospitals, però no per a tractaments continuats, que diu que es realitzin als hospitals d'Aragó. Abans d'aplicar aquest protocol a Catalunya, els hospitals aragonesos (Barbastre) ja van fer el mateix amb gent nascuda a l'Aragó que va emigrar a Catalunya i que a l'Aragó hi passa les vacances d'estiu, en aplicació a tractaments llargs.

De fet, aquests acords existeixen, com demostren els acords entre el govern socialista de Marcelino Iglesias i diversos ens comarcals (com ara l'Aran o la Ribagorça), però la realitat porta a veure que, tal com es deia més amunt, pacients de llarga durada es veuen obligats a desplaçar-se a Barbastre o bé a Osca amb serveis més reduïts, o fins i tot a Saragossa, en lloc de poder anar a Lleida, per exemple. I és que aquest és un fet que preocupa

de fa temps les poblacions de la Franja. L'agrupament d'alcaldes que de manera recurrent demanen una solució al tema no fa sinó evidenciar que tot i els acords que existeixen i es reiteren, les derivacions que es fan tant a Lleida cap a l'Aragó com a l'inrevés persisteixen. Marcel Pena explicava per Ràdio Terra el 2015 que "una quarantena d'alcaldes de la Franja de Ponent han reclamat que els veïns d'aquesta zona fronterera puguin continuar rebent atenció mèdica a Catalunya, com fins ara. I recorden que fins al 2015 està vigent un conveni en aquest sentit entre Aragó i Catalunya. Els últims mesos nombrosos veïns s'han queixat que, després de la primera visita, els metges lleidatans els remeten a Barbastro. El motiu és un protocol nou de l'hospital Arnau de Vilanova, de Lleida, que deriva als respectius hospitals de procedència els pacients d'urgències que no requereixen ingrés".

En definitiva, la solució que troben molts habitants de la Franja és tan simple com empadronar-se a casa de familiars o de la manera que poden a terres oficialment catalanes. Àlvar Llobet explicava que "entre el 10 i el 15% de ciutadans de diversos municipis de la Franja de Ponent

s'empadronen en localitats lleidatanes per por de no ser tractats a l'Arnau de Vilanova". De fet, si aquests acords es mantenen era gràcies a un fons de cohesió que havia de desaparèixer.

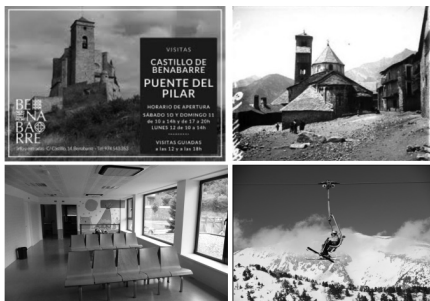
Però si hi ha una qüestió fonamental que preocupa els habitants d'aquest espai frontera és el de les urgències sanitàries. És una realitat deficitària per a les poblacions d'ambdues bandes. Només cal seguir les queixes i manifestacions dels mateixos habitants de l'Alta Ribagorça davant la manca d'efectius d'urgència (ambulàncies, etc). Tanmateix, els problemes sorgeixen també en el moment del seu ús i de saber cap a on han d'anar les ambulàncies o quin ús en poden fer. És quelcom evident davant la multitud d'accidents de la N-230, quan les ambulàncies aragoneses, per exemple, es troben davant el dubte d'anar a algun hospital de referència important com l'Arnau de Vilanova, l'Aran o Tremp quan hi ha urgència. En aquest sentit, segueixen arribant les veus davant la necessitat d'uns acords que, quaranta anys després de la tria de la Constitució espanyola, són cada vegada més necessaris i més difícils d'assolir. Aquest nou conveni específic, que

s'emmarca en el conveni marc subscrit l'any 2005 entre els governs català i aragonès, concreta les formes i vies de comunicació i coordinació entre el 061 CatSalut Respon i el SEM, d'una banda, i el 061 Aragón, de l'altra, amb una vigència de quatre anys. Alhora, cal remarcar que "no modifica les competències en atenció sanitària que són pròpies de cadascun dels governs". És a dir, els problemes i les tendències a protegir la potestat autonòmica seguiran sent prioritaris davant les necessitats dels habitants de la Franja, que seran els que patiran més aquesta frontera freda.

Pel que fa a les vies de comunicació, és evident que hi ha alguna pàtina de decisions que remunta més enllà de la mort de Franco, com és el cas en la xarxa de comunicacions feta amb la mancomunitat catalana o durant la dictadura de Primo de Rivera, que afecta en part les comunicacions de llocs com Àger-Montrebei-Pont de Montanyana o Graus-Benavarri-Pont de Montanyana-Areny o Graus-Castigaleu (1910). En molts casos, la Generalitat no va portar a terme el que tenia previst, ni en allò que es va tornar a apuntar al Pla General d'Obres Públiques el 1935. Altrament, més enllà dels usos que en puguin fer els usuaris de manera esporàdica, o bé durant temporades d'hivern o estiu, l'elecció d'un tipus de vies o unes altres, la promoció de les comunicacions cap a una banda o altra, poden fer clarament desenvolupar o minvar les relacions entre pobles, espais econòmics o altres que potser en temps anteriors havien gaudit d'un millor tipus de relacions.

L'explosió del turisme contrasta encara amb la precària situació de comunicacions existents a la zona catalanoaragonesa que va de Lleida a la Val d'Aran. El 1986 va aparèixer publicat al Plan General de Carreteras, en el Catálogo de Interés General del Estado, el tros que va de Lleida a la frontera amb França de la N-230, de "Tortosa a Francia por el valle de Arán", que destriava Lleida-Benavarri / Benavarri-Areny / Areny-Pont de Suert i amunt. És a dir, tota la Noguera Ribagorçana que ressegueix la frontera entre Catalunya i Aragó. Però no ens enganyem, l'interès real no era pas incentivar les relacions directes dels habitants de banda i banda i les interaccions econòmiques locals, sinó apropar els turistes de la neu als espais de muntanya. És a dir, fer que la distància entre aquells que venien de Barcelona, essencialment, i la Val d'Aran o la vall de Boí (amb l'obertura de les pistes de Boí-Taüll el 1990) es minimitzés. Prova de tot això es l'anulació primer d'un eix prepirinenc que connectaria la Ribagorça i els Pallars, i més tard el constant endarreriment de les obres de l'eix pirinenc, que queden aturades tant a la banda pallaresa com a la ribagorçana. I ara ja fa un temps que es parla de l'autovia nova, però per què? Per a un ús de trànsit motoritzat vingut de França o bé per a usos turístics temporals? I això sense tenir en compte els efectes reals sobre el territori, ja que es tracta sobretot, a més de comunicacions, d'unió de punts externs i no pas de solucions interiors.

Per últim, és obvi que hi ha conflictes derivats de tot el que s'ha esmentat en els

primers apartats. Els conflictes són un dels instruments més efectius a l'hora de crear *diferència* entre els habitants de la Ribagorça de banda i banda. Entre els conflictes més palpables i que han assolit grans espais de temps a la premsa i entre els polítics de torn, com a mínim a la zona de l'Aragó-Catalunya, hi figuren la qüestió lingüística o els béns de l'Església. En suma, tot plegat respon a un altaveu situat en un espai que ha patit un gran èxode poblacional, desestructurat i que només respon a cartes populistes per obtenir respostes electorals. El tema de la identitat de la Ribagorça i dels ribagorçans ha estat a l'ordre del dia tant a Catalunya com a l'Aragó, i per extensió el de tota la Franja. Així es va analitzar en un monogràfic de *Ripacurtia* el 2003 per entendre la qüestió des d'àmbits diversos, en què s'endinsava en un territori fins llavors procliu a controvèrsies estèrils. Quines són, doncs, aquestes qüestions, i per què donen tant de sí?

La qüestió o problemàtica lingüística respon d'entrada a dues realitats. La primera és la manca de tota estructura administrativa com a tal a la Franja que en faci d'ella mateixa una realitat. I per tant, la Franja (de Ponent) no existeix en realitat més que pel fet de compartir una mateixa llengua, el català, dins d'un territori que no és Catalunya, l'Aragó. La segona raó té a veure amb la dificultat que hi ha hagut des del restabliment de la democràcia el 1978 de reconèixer el català com a llengua pròpia a l'Aragó, com ja hem esmentat.

L'altre tema ha estat sens dubte provocat arran del canvi de diòcesi de Lleida a Barbastre entre 1995 i 1998: el dels béns de la Franja. Es portava a terme així una unificació territorial entre territori eclesiàstic i polític que no sempre ha existit, i que generalment només s'ha anat fent en àmbits fronterers d'Estat.

Conclusió

En ple segle XXI, la frontera catalanoaragonesa a la Ribagorça ha esdevingut una veritable frontera per a moltes entitats i administracions; un espai fronterer molt més fort i marcat que les ratlles fronteres entre estats de la Unió Europea. La vall de la Noguera Ribagorçana s'ha convertit en un territori quasi despoblat en què, tot i que les relacions socials i econòmiques encara persisteixen, s'han aixecat murs de col·laboració a banda i banda del riu. Tot i que fou la dictadura franquista qui va començar a favorir aquesta realitat, construint embassaments al riu Noguera Ribagorçana que van despoblar i annegar pobles, repoblant camps i boscos, i allunyant els ajuntaments del nucli de població, serà la Transició democràtica

i el govern de les autonomies qui poc a poc anirà mirant cap a la capital provincial i comarcal alhora que oblidarà les relacions o les problemàtiques d'aquesta vall perifèrica. Els conflictes identitaris i les problemàtiques persisteixen en uns territoris quasi despoblats que, d'una banda, socialment o familiarment mantenen les antigues solidaritats però, de l'altra, no fan polítiques de vall que beneficiïn i dinamitzin el conjunt dels habitants.

La utilització de serveis educatius, sanitaris, infraestructures, la gestió del riu i dels embassaments, la promoció turística entre ambdós territoris són una aposta necessària entre dos governs, diputacions, comarques on es barregen altres conflictes com la llengua catalana a la Franja o conflictes com els de Sixena i dels béns de la Franja, i que repercuteix negativament en un territori buidat que necessita més embranzida.

Bibliografia

- BARRULL, CARLES. [dossier] "La descoberta d'una realitat a l'Aragó: identitat i conflicte a la franja ribagorçana catalanoparlant a finals del segle XX". *Ripacurtia*, [en línia], 2003, Núm. 1, p. 87-102.
- "Autocomplaença, crítica i oblit en la gestió del patrimoni a la conca de la Noguera Ribagorçana". *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, [en línia], 2006, p. 241-255.
 - "Les relacions entre fronteres". *Trobades Culturals Pirinenques*, [en línia], 2006, Núm. 2, p. 13-16.
 - La cristianització y 'ribagorzanización' de un territorio prepirinaico: Areny y el valle de Soperuny (siglos VIII-principios del XI)". *Ripacurtia*, [en línia], 2006, Núm. 4, p. 154-173.

- BARRULL, C.; FRANCÉS I PASCUAL, À.; PASCUAL I ANMELLA, C. "La Terreta: natura, patrimoni i silenci on la Ribagorça i el Pallars s'abracen". *Trobades Culturals Pirinenques*, [en línia], 2015, Núm. 11, p. 141-146.
- ESPLUGA, J.; CAPDEVILA, A. (1995) *Franja, frontera i llengua. Conflictes d'identitat als pobles de l'Aragó que parlen català*. Lleida: Pagès Editors.
- ESPLUGA, J. (2005) *Planeta Franja. El trencaclosques del català a l'Aragó*. Lleida: Pagès Editors.
- ESPLUGA, J. (2008) *Com embolicar la Franja amb una fulla de pi*. Calaceit: Iniciativa Cultural de la Franja.
- HERRANZ, A. (2002) "Infraestructuras y desarrollo económico en el Pirineo central (1850-2000)". *Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 2. Àger.
- JANÉ, Ò. "Fronteres autonòmiques i fronteres d'Estat. Una comparativa dels usos polítics i de les realitats socials dels darrers quaranta anys", dins *La construcció del territori: geografia, identitat i usos polítics*, Actes de l'XI Congrés de la CCEPC, Cossetània, Valls, 2019, p. 137-155.
- SANCHO, A. "Paisatge i mirades a la Ribagorça menys coneguda: la progressiva construcció d'un indret marginal". *IBIX Annals* 2010-2011. 343-366.
- "Canvi rural, transformació del paisatge i polítiques territorials a la Terreta (Ribagorça, Catalunya/Aragó) Tesi doctoral dirigida por Joan Tort i Donada (dir. tes.). Universitat de Barcelona (2011).
- SISTAC, H.; SISTAC, R. (2020) "La despoblació als Aspres del Montsec (Ribagorça, Llitera i Noguera). 60 anys després de la inauguració de la presa de canelles. *IBIX*. Publicació biennal de Cultura, Arts, Lletres, Música i Ciència dels dos vessants del Pirineu, 2020, núm. 11, p. 267-276.
- SISTAC, R. "Creure's la frontera: la identitat en territoris limítrofs". dins *La construcció del territori: geografia, identitat i usos polítics*. Actes de l'XI Congrés de la CCEPC, Cossetània, Valls, 2019, p. 365 384
- TARAZONA, C. (2019) *Pinos y penas. Repoblación forestal y despoblación en Huesca*. Barbastre: Bartolo Edicions.